

A felsőoktatás globális trendjei és szakpolitikai válaszok az OECD országokban és az Európai Unióban¹

Tartalom

Bevezetés	1
Turbulens környezet: a változásokat kiváltó okok	1
Domináns trendek és kihívások	3
Lehetséges policy válaszok.....	8
Az Európai Unió felsőoktatási politikája.....	11
<i>Az új közösségi politika</i>	12
<i>Az uniós felsőoktatási politika három pillérje</i>	13
A felsőoktatás lehetséges jövőbeni fejlődése.....	14
Egy illusztráció: az angol „képesség-politika” és a felsőoktatás	17
Hivatkozások.....	19

Bevezetés

A fejlett országok, ezen belül az Európai Unió tagországai többségének felsőoktatási rendszereiben az elmúlt évtizedekben nagy horderejű változások történtek, amelyek eredményeképpen e rendszerek történetileg kialakult alapvető jellemezői jelentős mértékben átalakultak és jelenleg is átalakulóban vannak. Az egyes országokban e változásokat általában tudatos állami reformpolitikák orientálják, amelyeket az államok nemegyszer magas szinten egyeztetnek egymással. A nemzeti felsőoktatási rendszerekben zajló változásokat ennek nyomán egyre inkább meghatározzák a nemzeti rendszeren kívül, a felsőoktatás európai és globális rendszerében zajló folyamatok.

A változások a felsőoktatási rendszereknek lényegében valamennyi elemét, minden funkcióját érintik, a tanulás megszervezésétől kezdve az intézményi szintű menedzsmenten, az oktatás és a kutatás finanszírozásán és a rendszerek nemzeti szintű kormányzásán keresztül a diplomák és kvalifikációk struktúrájának és tartalmának az átalakulásáig.

Turbulens környezet: a változásokat kiváltó okok

A változások mögött több, egymást erősítő ok található, amelyek részben a felsőoktatási rendszereken kívül, a tágabb gazdasági-társadalmi környezet átalakulásában, részben magukon a felsőoktatási rendszereken belül találhatóak. Ezek közül az – egymással szorosan

¹ Ez a tanulmány egy, a Budapesti Corvinus Egyetemen azonos címmel elhangzott előadás szerkesztett változata. Mind az előadás, mind a tanulmány frissített változata annak, amely két évvel korábban ugyanazon a helyen hasonló címmel hangzott el, és a mely később nyomtatásban (Halász, 2009) is megjelent.

összefüggő, egymásra kölcsönösen is hatással lévő – okok közül érdemes az alábbiakat kiemelni:

- A demográfiai változások, ezen belül jelenleg különösen a születésszám tartós csökkenése és a népesség elöregedése
- A felsőoktatás korábban lezajlott mennyiségi növekedése és tömegessé válása, az ebből fakadó belső strukturális feszültségek, továbbá az ezek feloldását célzó beavatkozások iránti igények
- A gazdaság átalakulása, ezen belül különösen a szolgáltató szektor súlyának növekedése, az ún. tudásgazdaság kialakulása, a tudás-intenzív ágazatok súlyának növekedése, ezek növekvő szerepe egy-egy ország nemzetközi versenypozíciójában
- A globalizálódás több eleme, ezen belül különösen az oktatás (ezen belül elsősorban a felsőoktatás) globális nemzetközi piacának a kialakulása, e piac új nemzetközi szabályozórendszereinek a fejlődése
- A nemzeti és nemzetközi (többek között uniós) kutatási, fejlesztési és innovációs politikák fejlődése, az innováció tartalmáról és szerepéről történő gondolkodás átalakulása, a technológiai innovációs politikák stratégiai felértékelődése, és e környezetnek a felsőoktatáson belül zajló kutatásokra gyakorolt hatásai
- Az egész életen át tartó tanulás domináns oktatáspolitikai paradigmává válása és e paradigma több összetevője (pl. az oktatás és a munka világa közötti közvetítő rendszerek átalakulása, különösen a kvalifikációs rendszerek reformja)
- A közigazgatás és a kormányzás reformjai, ezen belül különösen az ún. Új Közszolgálati Menedzsment (New Public Management) megközelítésének a térhódítása, az ezzel együtt járó minőség- és teljesítménymenedzsment és elszámoltathatósági eljárások terjedése
- Az állami költségvetésre nehezedő folyamatos nyomás, a költségvetési lehetőségek és a robbanásszerűen növekedő igények közötti állandó feszültség, a költségvetési hiány kézbentartását szolgáló és a közszolgáltatások racionalizálását kikényszerítő restriktív politikák
- Az információ-technológia fejlődése, ezen belül különösen az oktatási szolgáltatások előállítása és értékesítése számára új feltételeket teremtő hálózati kommunikáció térhódítása
- A nemzetközi integráció, ezen belül térségünkben az európai integráció fejlődése, a közösségi politikák körének és terjedelmének a bővülése, az oktatás súlyának a közösségi politikákon belül, a nemzetfeletti szinten hozott döntések növekvő szerepe
- Az emberi tanulás, ezen belül a felnőttkori tanulás természetéről való tudásunk növekedése és átalakulása, a „tanulás tudományának” (*learning science*) fejlődése és ezzel párhuzamosan a tanulás hatékony megszervezésével kapcsolatos igények átalakulása

Mindezek az egymást erősítő, egymásra is ható okok rendkívüli erős és rendkívül összetett változás-kényszer hoznak magukkal, ami a fejlett országokban általában tudatos és koherens reformpolitikákban ölt testet, de a változásokat azok az országokat sem kerülik el, ahol egyébként a nemzeti politikai keretek között csak nehezen vagy nem tud kialakulni tudatos és koherens reformpolitika. Általában elmondható az, hogy a felsőoktatási rendszerek és a rendszer egyes szereplői, így különösen az intézmények rendkívül *turbulens*

környezetben vannak, amely lényegében kizárja a változatlanságot. A felsőoktatás valamennyi szereplője rákényszerül arra, hogy megtanuljon együtt élni a folyamatos változásokkal.

Ez különösen nagy kihívást jelent egy olyan, az egyetemes és nemzeti történelmek mélyében gyökerező intézmény számára, mint amilyen az egyetem, amely a fejlett világban ma is a régmúltba visszanyúló történeti folytonosság egyik legfontosabb hordozója. A felsőoktatással foglalkozó nemzetközi irodalom gyakran idézi például Clark Kerr „*The Uses of University*” c. nagyhatású könyvének azt a megállapítását, hogy „a nyugati világban az 1520 előtt létrehozott intézmények közül körülbelül nyolcvanöt létezik ma is felismerhető formában, hasonló funkciókkal és töretlen saját történelemmel, így többek között a Katolikus Egyház, a Man Sziget, Izland és Nagy-Britannia parlamentjei, több svájci kanton és hetven egyetem” (Kerr, 2001; 115). Persze ha arra gondolunk, hogy egy intézmény ilyen hosszú időn keresztül csak akkor maradhat fenn, ha egészen különleges alkalmazkodóképességgel rendelkezik, akkor a környezeti átalakulás nyomán jelentkező változási kényszerek kevésbé jelennek meg teljesíthetetlen kihívásként.

Domináns trendek és kihívások

A fejlett országok felsőoktatási rendszereiben zajló folyamatokról az egyik legfrissebb és leginkább teljes körű áttekintés ma minden bizonnyal az OECD 2008 tavaszán lezárult felsőoktatási *tematikus vizsgálata* nyújtja.² Ebben 24 ország vett részt, de az elemzések jelentős része a szervezet mindegyik – a vizsgálat idején harminc – tagországára kiterjedt. Magyarország ugyan nem volt benne az aktívan és közvetlenül érintett 24-es csoportban, de a vizsgálat eredményei nálunk is széles körben ismertté váltak, és a szakmai nyilvánosság intenzíven foglalkozott velük.³

Noha az egyes országok között jelentős eltérések találhatók, néhány átfogó fejlődési trend egyértelműen azonosítható. Az OECD említett vizsgálata az alábbi hét átfogó trendet emelte ki:

1. **A felsőoktatás expanziója** (2004-ben a világ összes országát tekintve a felsőoktatásban 132 millió hallgató tanult, szemben az 1991-es 68 millióval, ami 1991 és 2004 között évente átlagosan 5,1%-os létszámnövekedést jelent)

2. **A kínálat diverzifikálódása** (számos új intézménytípus és új oktatási formák jelentek meg, jelentősen bővült a magánoktatás és rendkívüli mértékben megnőtt a képzési programok sokfélesége)

3. **A hallgatók társadalmi heterogenitásának növekedése** (folyamatosan emelkedik az idősebb és felnőtt hallgatók aránya, növekedett a nők részvétele, és a rendszerbe olyan társadalmi csoportok léptek be, aki korábban nem voltak kliensei a felsőoktatásnak)

4. **Finanszírozási változások** (többféle finanszírozási forrás jelent meg, növekedett a nem állami finanszírozás súlya, erősödött a források hatékonyabb felhasználására törekvés, gyakoribb lett e teljesítménytől függő versenyalapú finanszírozás, sok helyen bővült a hallgatói támogatások rendszere)

5. **A minőség és eredményesség előtérbe kerülése** (az elszámoltathatóság, a teljesítményértékelés és a minőségbiztosítási rendszerek fejlesztése az egyik legfontosabb és legnagyobb hatású fejlődési trend lett)

² A vizsgálat honlapját lásd itt:

http://www.oecd.org/document/9/0,3343,en_2649_39263238_35564105_1_1_1_1,00.html

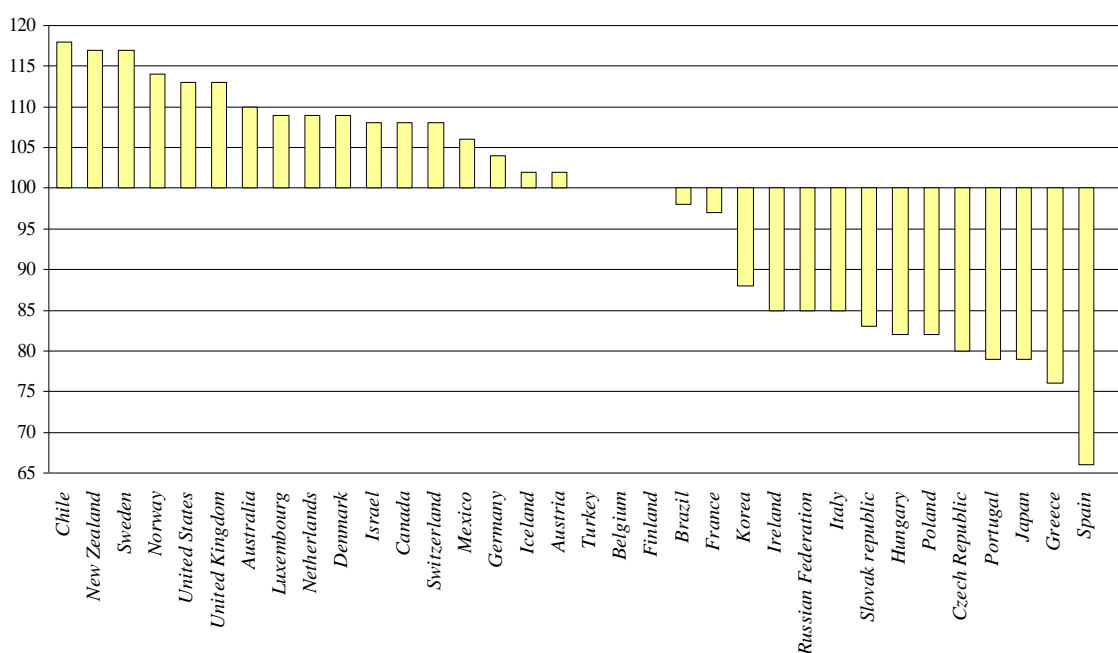
³ Ez többek között annak köszönhető, hogy az OECD és a felsőoktatásért felelős hazai szaktárca 2008 decemberében egy nemzetközi szemináriumot szervezett az OECD vizsgálat eredményeinek a megismertetése érdekében. A szeminárium honlapját lásd itt: http://www.tpf.hu/pages/content/index.php?page_id=785

6. **Az irányítás átalakulása** (szinte minden országban reformok zajlanak a felsőoktatási rendszer és az intézmények irányításában, átalakulnak a döntéshozatali mechanizmusok, a vezetőktől egyre inkább menedzseri képességeket várnak el)

7. **Globális hálózatépítés, mobilitás és együttműködés** (a felsőoktatás egyre inkább nemzetközivé válik, növekszik az intézmények, az oktatók, és a gazdaság szereplői közötti együttműködés, kialakult a felsőoktatás nemzetközi piaca, gyakori a kutatás határokon átnyúló finanszírozása).

A fentiek mellett külön említést érdemelnek a *demográfiai viszonyok* alakulása nyomán újabban elindult vagy várhatóan elinduló változások. A korábban már említett demográfiai csökkenésnek a felsőoktatásra gyakorolt hatása az OECD országok egy részében már jelenleg is jelentkezik, egy részükben pedig az elkövetkező években fog jelentkezni (lásd 1. ábra). A csökkenés sokak szerint drámai módon átalakíthatja a felsőoktatás környezetét és az egyes intézményeket rendkívül komoly alkalmazkodási kényszer elé fogja állítani. Ennek egyik megjelenése várhatóan az idősebb, már munkában lévő hallgatói csoportok felé történő további nyitás lesz, aminek egyéb tovagyűrűző hatásai is lehetnek (pl. az oktatásszervezési megoldások és a belső munkaszervezés egészének átalakulása).

1. ábra
Várható demográfiai változások a 20-29 éves korcsoportban az OECD országokban (2005-2015, %)

Forrás: Thematic Review of Tertiary Education, OECD. 2008

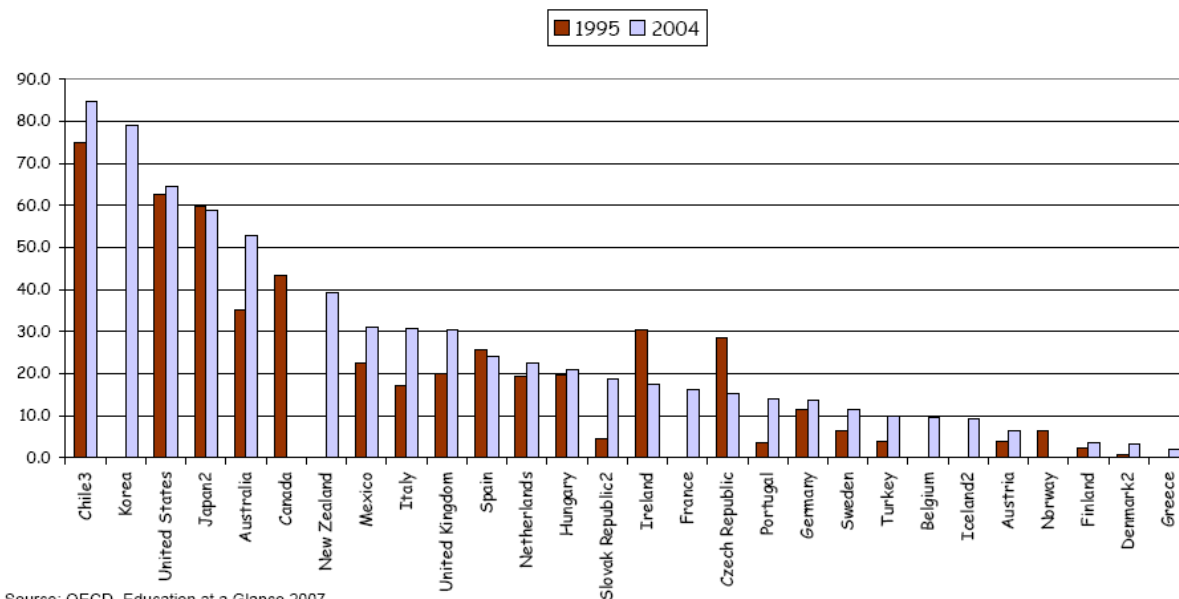
Ugyancsak külön említést érdemel a 2008-as pénzügyi válság, amely az itt ismertetett vizsgálat lezárását követően robbant ki, és amelyre ez még nem reagálhatott. A pénzügyi, és ennek nyomán kibontakozott átfogó gazdasági válság összetett és ellentmondásos módon hatott a világ felsőoktatására: egyszerre lehetett megfigyelni negatív és pozitív hatásokat. A negatív hatások döntően bevételek és a fizetőképes kereslet visszaesésével, a pozitív hatások pedig részben az állami gazdaságélénkítő programok főképp rövidtávú hatásaival és a tanulási kedvnek vagy hajlandóságnak válságidőszakokban általában megfigyelhető erősödésével függenek össze (OECD, 2010).

A felsőoktatás környezetében, illetve magukban a rendszerekben zajló változások tehát már az elmúlt években is új kihívások sokasága elé állították az államok felsőoktatási politikáját, de e kihívások a jövőben várhatóan nem gyengülnek, hanem erősödni fognak, és szinte minden pontot érintenek. Így érintik többek között a rendszerek *stratégiai irányítását*: azt a kérdést felvetve, vajon miképpen lehet egy időben a korábbiaknál jóval nagyobb autonómiát és felelősséget adni a felsőoktatási intézményeknek, ugyanakkor garantálni a rendszer koherenciáját és a nemzeti szintű politika prioritások érvényre juttatását. Amíg korábban az intézményi autonómia növelését általában az állami szerepvállalás csökkenésével együtt képzelték el, ma e kettő együttes előfordulása és egymást erősítő hatása figyelhető meg, azaz az államok egyszerre erősítik az intézmények autonómiáját és az állam stratégiai irányító szerepét.

A kihívások természetes módon érintik a rendszerek *finanszírozását* is: például azt a kérdést helyezve az előtérbe, vajon miképpen lehet a finanszírozás útján is elősegíteni a stratégiai prioritások érvényesítését, és hogyan lehet növelni az intézmények bevételeit anélkül, hogy ez elviselhetetlen új terheket rakna az állami költségvetésre. A nem állami források aránya az összehasonlítható adatokkal rendelkező 20 OECD ország közül 16-ban emelkedtek 1995 és 2004 között (lásd 2. ábra). Ennek ellenére még nem általánosan elfogadott az, hogy a nem állami források növelése nélkül a felsőoktatás anyagi helyzete és ennek megfelelően a minősége számottevően nem javítható.

2. ábra

A nem állami források aránya egyes OECD országok felsőoktatási rendszereinek finanszírozásában (1995 és 2004, %)

A felsőoktatás minőségének a garantálása ugyancsak komoly kihívás marad, hiszen e tekintetben is össze kell egyeztetni az intézményi önállóság növelésének a célját a külső standardoknak való megfelelés követelményével, továbbá biztosítani kell azt, hogy a minőség biztosítását szolgáló intézményi mechanizmusok az alapvető célokat szolgálják, és ne torzítsák el a rendszer működését. Az eredetileg üzleti szférában kifejlődött és a közszolgáltatásokba később átvett minőségmenedzsment rendszerek komoly mértékben befolyásolják az intézményi működés egészét: az ehhez való alkalmazkodás szinte sehol nem zajlik problémamentesen.

A felsőoktatási rendszerek expanziója új megvilágításba helyezi a méltányosság és igazságosság értékeinek érvényre juttatását is. Kérdés például az, hogy miképpen lehet biztosítani a költségek megosztását az állami finanszírozás és a szolgáltatások igénybe vevői között úgy, hogy az ne vezessen az egyenlőtlenségek növekedéséhez, továbbá az is, hogy miképpen lehet megnyitni a felsőoktatás kapuit olyan újabb társadalmi csoportok előtt is, amelyek korábban távol maradtak a felsőoktatástól, anélkül, hogy ez a minőség rovására menne. E tekintetben különösen figyelemre méltó az OECD tematikus vizsgálatnak az elemzése, amely a hallgatói hozzájárulással kapcsolatos megoldásokat nézve sorolta csoportba az egyes országokat. Ez többek között azt mutatta, hogy a volt szovjet blokk országaiban különösen igazságtalan hozzájárulási modellek alakultak ki: ezek az OECD szóhasználatával „kettős mércés” (*dual track*) modellek lényege az, hogy a hallgatói hozzájárulás mértéke magas, de ezt a hallgatók egy része viseli, miközben másik részük ingyen vagy nagyon olcsón jut hozzá a szolgáltatásokhoz (lásd 3. ábra)

3. ábra

A hallgatói hozzájárulás formája és szerepe egyes OECD országokban és partnerországokban

		A hallgatói hozzájárulás alapja	
		Egyetemes támogatási rendszer	Családi alapú támogatási rendszer
Mérték és forma	Jelentős és egyenlő	Ausztrália, Chile, Hollandia, Új-Zéland, Egyesült Királyság	Kína, Japán, Korea „DUAL TRACK”
	Jelentős és nem egyenlő		Csehország, Horvátország, Észtország, Lengyelország, Oroszország (+ Magyarország)
	Nem jelentős és egyenlő	Finnország, Izland, Norvégia, Svédország	Belgium, Franciaország, Görögország, Mexikó, Portugália, Spanyolország, Svájc

Forrás: Thematic Review of Tertiary Education, OECD. 2008

Újfajta kihívások jelennek meg a felsőoktatásnak a gazdasági versenyképességhez és az innovációhoz való hozzájárulásával kapcsolatban is, továbbá azzal összefüggésben, hogy milyen helyet foglaljon el a felsőoktatás a nemzeti kutatási-fejlesztési rendszerekben, olyan időszakban, amikor kutatás és fejlesztés növekvő hányada a termelőszférában zajlik. Az állami innovációs politikák átalakulása és az innovációról való gondolkodás változásai az elmúlt évtizedben teljesen új megközelítésekhez vezettek, felértékelve az egyetemek regionális szerepét, illetve olyan újszerű intézményi formákhoz vezetve (pl. klaszterek), amelyek az egyetemek és az ipar közötti dinamikus interakciókat serkentik.

Egészen újszerű kihívások jelennek meg a felsőoktatás és a munka világa közötti kapcsolatokban is, összefüggésben olyan folyamatokkal, mint a tudás-intenzív iparágak és a szolgáltatások szerepének növekedése vagy a munka világában és a termelési technológiák

terén játszódó változások sebességének a felgyorsulása. A nemzeti „képeséggpolitikák” (*skills policies*) először a felsőoktatásnak a szakképzés felé nyitottabb intézményi köreiben idéztek elő erős alkalmazkodási kényszert, később elérték a hagyományosabb intézményi szférákat is (pl. a képesítési standardoknak a kvalifikációs reformok nyomán történő újrafogalmazásának a hatására).

A felsőoktatás és a munka világa közötti kapcsolatok alakulására jellemző egyik meghatározó trend a klasszikus létszámtervezés háttérbe szorulása, illetve e területen a lineáris transzponálás primitív módszere helyett olyan kifinomultabb módszerek alkalmazása, mint az alternatív forgatókönyvek elemzése. Emellett kulcsfontosságúvá válik a képzési tartalmat érintő, inkább a minőségre, mint a mennyiségre koncentráció megközelítés, amit erősítenek a kvalifikációs reformok. Fontos a diverzitás fenntartására és erősítésére való törekvés egy egységessé tette programkínálati piacon, ami olyan strukturális politikához vezet, melyben elmosódnak a határvonalak a korábban egyetemi és nem-egyetemi címkével jelzett szektorok között. E folyamat fontos eleme az egyetemek nyitása az egész életen át tartó tanulás felé, amelyet sajátos intézményi változások kísérnek (lásd a *keretes írást*)

Az egész életen át tartó tanulás (LLL) felé nyitott egyetem jellemzői

- az LLL megjelenése az intézményi stratégiában
 - LLL orientált szervezeti változások (pl. az LLL-ért felelős szervezeti egység vagy vezetői poszt)
 - nyitás az új, nem hagyományos klienscsoportok felé
 - „LLL-barát” belső emberi erőforrás menedzsment (pl. LLL aktivitás figyelembe vétele a személyes értékelésnél)
 - a programkínálat bővítése (pl. rövid kurzusok)
 - rugalmas tanulási utak támogatása
 - . moduláris struktúrák bevezetése
 - . kredit akkumuláció és transzfer támogatása
 - . a nem formális és informális (tapasztalati tanulás) elismerése
 - Innovatív, tanuló-centrikus pedagógiai módszerek, új tanulásszervezési technikák alkalmazása (pl. projekt munka, távoktatás, e-learning)
 - „LLL-barát” kutatási megközelítés (pl. tudás-transzfer orientált projektekben való részvétel)
 - a munkáltatókkal való intenzív együttműködés (mind a magán, mind a közszféra)
- nyitottság a képzési programok egyeztetésére a munkáltatókkal
- LLL-orientált alumni politika

Az eddig említett folyamatok alapvető kérdéseket vet fel az *akadémiai személyzettel*⁴ kapcsolatban is. Ilyen például az, hogy vajon mennyire fenntartható azoknak az országoknak a gyakorlata, ahol a felsőoktatási személyzetet hagyományosan köztisztviselői vagy közalkalmazotti pozícióban foglalkoztatják, illetve a foglalkoztatás rugalmasabb formái mennyire tudnak tért hódítani e területen is.

Sokak szerint a legnagyobb kihívások a felsőoktatás növekvő *nemzetköziesedéséhez* kapcsolódnak. Kérdés, vajon miképpen érvényesíthetőek az alapvető célok a felsőoktatásban akkor, amikor a növekvő mobilitásnak, a modern információs és kommunikációs technológia alkalmazásának, a képzés nemzetközi piaca kialakulásának és a kutatások nemzetköziesedésének a hatására a felsőoktatási rendszerekben zajló e folyamatok egyre

⁴ A nemzetközi szakirodalom „akadémiai személyzet” alatt a felsőoktatásban dolgozóknak azt a körét érti, akik kutató-fejlesztő és oktató tevékenységet folytatnak. Az „akadémiai karrier” fogalma a személyzet e körének életpályájára utal.

inkább függenek olyan globális tényezőktől, amelyeket a nemzeti kormányok csak korlátozottan tudnak ellenőrzés alatt tartani.

Az itt idézett OECD vizsgálat sajátos módon – a munka világával való kapcsolatokon túl – egyáltalán nem foglalkozott a felsőoktatásban zajló *tanulás* kérdéseivel. Számos olyan ország van azonban, ahol ez az elem akár az állami politika szintjén, akár egyes intézmények saját belső stratégiájában kiemelt figyelmet kapott, és ahol e területen jelentős beavatkozások figyelhetők meg (Hénard, 2010). Ezek érinthetik a tanulás eredményesebb megszervezését, az akadémiai személyzet e területhez köthető kompetenciáinak az intenzív fejlesztését vagy éppen a hallgatók által megszerzett képességek és tudás standard eszközökkel történő értékelését (lásd a *keretes írást*)

A tanulás eredményességét támogató intézményi és nemzeti politikák

- A tanulás fejlesztését szolgáló nemzeti programok (pályázati programok, díjak)
- A felsőoktatásban történő tanulás kutatása
- A minőség fogalmának kibővítése
- A tanulásszervezés fejlesztéséért felelős szervezeti egységek létrehozása
- Az akadémiai személyzet pedagógiai kompetenciáinak fejlesztése
- Tanulási eredményekre épülő programtervezés
- A tanulási eredmények mérése

Végül igen nagy kihívást jelent az, vajon mindazok a politikák, változtatások és reformok, amelyeket a kormányok e kihívásokra válaszolva kezdeményeznek, miképpen valósíthatók meg, azaz milyen módon *implementálhatóak* egy olyan rendszerben, amelyben a folyamatok autonóm szereplők sokaságának a dinamikus interakciójától függenek, és amelynek a komplexitása egyre nő, illetve amelyben a különböző érdekeltségek közötti egyensúly kialakítása egyre nagyobb nehézségekbe ütközik.

Lehetséges policy válaszok

Az OECD felsőoktatási tematikus vizsgálata többek között azért érdemel kiemelt figyelmet, mert – mint az OECD tematikus elemzések általában – olyan *ajánlásokat* fogalmaz meg a tagállamok felé, amelyek mögött megtalálható a nemzetközi felsőoktatás-politikai közösség bizonyos szintű egyetértése. Az OECD ajánlásaiból lényegében kirajzolódik egy olyan globális felsőoktatás-politikai paradigma, amely ma a fejlett világban vagy uralkodónak tekinthető vagy legalábbis gyorsan teret hódít. E politikának természetesen sokféle modalitása van, és az egyes országok egy-egy részterületen eltérő irányokba mehetnek, de az átfogó globális trendek követése a legtöbb helyen jól megfigyelhető.

Kilenc olyan terület van, amelyekkel kapcsolatban az OECD tagországai számára ajánlásokat fogalmazódtak meg. Mint az ilyen policy-ajánlásoknál általában, itt is érvényes az, hogy ezek – pontosabban az ezeknek megfelelő kormányzati lépések – együtt alkotnak koherens rendszert, ezek együtteséből rajzolódik ki egy koherens, a modern felsőoktatási rendszerekben megvalósítható politika. Az ajánlások közül az utolsó – a kilencedik – külön figyelmet érdemel, mert ez arról szól, hogyan lehet a politikát sikeresen megvalósítani. Az alábbiakban vázlatosan ismertetjük az OECD által megfogalmazott felsőoktatás-politikai ajánlásokat.

1. Nemzeti felsőoktatási stratégia megfogalmazása

- Nemzeti szintű stratégiai célok megfogalmazása valamennyi fontos érdekelt bevonásával (erre általában egy hosszabb társadalmi-szakmai egyeztetést

követően magas politikai szinten elfogadott stratégiai dokumentum formájában kerül sor)

- A kitűzött célokhoz erős irányítási eszközök (*steering instruments*) hozzárendelése (ilyen például a finanszírozási szerződések megkötése az állam és az intézmények között)
- A felsőoktatási rendszer koherenciájának erősítése ott, ahol a nagyfokú diverzifikálódás (például a programkínálat sokféleségének növekedése) ezt veszélyeztetheti (persze oly módon, hogy a diverzifikációt ez nem blokkolja)
- Az oktatási rendszeren belüli, illetve a rendszer és környezete közötti kapcsolódások erősítése (ezt szolgálhatja például a középfokú oktatás és a felsőoktatás közötti átmenet szabályozása vagy a felsőoktatásból a munkaerőpiacra történő kilépést támogató mechanizmusok fejlesztése)
- Az egyes felsőoktatási intézmények képességének erősítése arra, hogy a nemzeti stratégiához alkalmazkodhassanak (ezt szolgálhatja például az intézményi stratégiák egyeztetése a kormányzattal)
- Folyamatos konszenzusépítés a felsőoktatási politika területén a felsőoktatásban érdekelt társadalmi csoportok bevonásával

2. A felsőoktatás finanszírozása

- Olyan felsőoktatási finanszírozási megoldások alkalmazása, amelyek azt támogatják, hogy a felsőoktatás a társadalmi és gazdasági stratégiai célokkal összhangban fejlődjen
- A felsőoktatás-finanszírozás alapelvvé tenni az állam és az igénybevevők közötti költségmegosztást (pl. a gazdasági szereplők és a háztartások hozzájárulását könnyítő szabályozókkal)
- A felsőoktatási programok finanszírozásának függővé tétele attól, hogy milyen társadalmi hasznot hoznak
- Az oktatásra szánt források elosztásának normatív alapúvá tétele, input és output indikátorokhoz kötése és stratégiai komponensek beépítése
- A finanszírozás hozzákapcsolása hatékony hallgató-támogatási rendszerekhez

3. Az akadémiai karrier

- Kellő intézményi önállóság az emberi erőforrások intézményi szintű menedzseléséhez, a humán menedzsment és vezetési folyamatok erősítése, az akadémiai karrier rugalmasabbá tétele
- Az akadémiai szabadság és a társadalmi igények összhangba hozása
- Az akadémiai karrier vonzóbbá tétele, a kezdő kutatók/oktatók belépési feltételeinek javítása
- Az akadémiai személyzetet támogató szolgáltatások fejlesztése, szakmai fejlesztés biztosítása

4. A minőség biztosítása és fejlesztése

- Az alapvető felsőoktatás-politikai célokkal összhangban álló koherens minőségbiztosítási keretek felállítása és működtetése
- Erős minőségkultúra kialakítása a rendszer egészében, a belső értékelés, illetve önértékelési mechanizmusok erősítése
- A rendszer fejlődésének függvényében a külső értékelés tanácsadó-támogató funkciójának erősítése, bizonyos kontextusokban azonban az erős külső értékelés fenntartása

- A minőségbiztosítási módszerek hozzáigazítása a felsőoktatás eltérő szektoraihoz, az eltérő intézmények speciális igényeihez
- A minőségbiztosítási intézményrendszer feldarabolódásának elkerülése, a rendszer koherenciájának fenntartása

5. *Az esélyegyenlőség és méltányosság biztosítása*

- Az esélyegyenlőség és méltányossági helyzet folyamatos értékelése
- Korai beavatkozás: a középfokú és felsőfokú rendszerekre irányuló tervezés és politika jobb összekapcsolása
- A felsőoktatás diverzifikálódásának és a különböző hallgatói igényekhez történő illeszkedésének támogatása, bizonyos csoportok esetében pozitív diszkrimináció biztosításával, alternatív belépési feltételek lehetőségének megteremtésével, hatékony tanácsadási szolgáltatások nyújtásával, illetve e szolgáltatások elérhetőségének a nehezen elérhető távoli területeken is elérhetővé tételével
- Az intézmények érdekeltiségének megteremtése arra, hogy a társadalom széles körének biztosítsanak belépést, továbbá extra támogatás biztosítása a leginkább hátrányos helyzetűek számára

6. *A felsőoktatás szerepe a kutatás és innováció területén*

- A tudás áruba bocsátásának (*commercialisation*) erősítése helyett a tudásdiffúzió erősítése
- A felsőoktatás és a K+F+I rendszer egyéb intézményei közötti interakció és intézményközi együttműködés erősítése
- A kutatási és technológiai fejlesztés humán erőforrás bázisának fejlesztése, a nemzetközi és országon belüli mobilitás támogatása, a kutatói karrierlehetőségek javítása
- Az innovációhoz szükséges képességek sokféleségének fejlesztése, a kutatói-kutatási értékelés során alkalmazott kritériumok bővítése
- Elmozdulás a projektfinanszírozás és a vegyes finanszírozási megoldások felé, a finanszírozási mechanizmusok folyamatos monitorozása, a kutatási és innovációs rendszer befolyásolására használt policy-eszközök fejlesztése

7. *A munkaerőpiaccal való kapcsolatok erősítése*

- Az oktatási és foglalkoztatási politikák jobb koordinálása
- A végzetek munkaerő-piaci pozícióját követő elemzések, az erre vonatkozó adatok biztosítása
- A hallgatóknak biztosított tanácsadási és orientációs szolgáltatások fejlesztése
- A felsőoktatási rendszer struktúrájának alakítása olyan módon, hogy az elősegítse a felsőoktatás és a munkaerőpiaci igények találkozását
- Az intézmények képességének erősítése arra, hogy a munkaerő-piaci igényekre reagáljanak és munkaerő-piaci orientációval rendelkező képzési kínálatot hozzanak létre

8. *A felsőoktatás nemzetköziesedésének stratégiája*

- A felsőoktatás nemzetköziesedését támogató nemzeti stratégia megfogalmazása
- A nemzetköziesedési folyamatok nemzeti szintű koordinálásának erősítése
- A felsőoktatás nemzetközi versenyképességének vonzóbbá tétele

- A felsőoktatási intézmények bátorítása arra, hogy a nemzetköziesedés proaktív szereplői legyenek
- Olyan nemzeti szintű szervezetek működtetése, amelyek segítik a felsőoktatási intézmények nemzetközi megismertetését és a népszerűsítik a nemzeti rendszert
- A campus szintű nemzetköziesedés támogatása (pl. a hazai és külföldi hallgatók elkülönülésének megakadályozása)

9. A felsőoktatási politika implementálása

- Olyan testületek működtetése, amelyek elősegítik a felsőoktatás működésében érintett szereplők közötti kommunikációt és a konszenzus-építést
- Az alulról építkező kezdeményezések lehetőségének tágítása
- A policy támogatását szolgáló evidencia-bázis megteremtése és erősítése (például az összehasonlítást lehetővé tevő adatok körének és gyűjtési módszerének fejlesztése)
- Az iteratív egyeztetésre és a fokozatosságra épülő reformstratégiák alkalmazása

Érdeemes hangsúlyozni, hogy ezek az ajánlások nem érintenek néhány olyan területet, amelyek egyes nemzeti felsőoktatási politikákban nagyobb figyelmet kaphatnak, de a vizsgálat ezekkel nem foglalkozott. Ezek közül különösen a tanulásszervezés kérdését érdemes újra megemlíteni. Az OECD vizsgálatnak nem volt tárgya a felsőoktatásban zajló tanulás eredményes megszervezésének, illetve a tanulásszervezési megoldások fejlesztésének a kérdése. A nemzeti felsőoktatási politikáknak természetesen módon ez is témája lehet, sőt témája is kell, hogy legyen (Halász, 2010). A fenti ajánlásokat tehát semmiképpen nem szabad teljes körűnek tekinteni, ezeket minden országban a sajátos igényeknek megfelelően újabbakkal lehet és kell kiegészíteni.

Az Európai Unió felsőoktatási politikája⁵

Magyarország számára különösen figyelmet érdemlő az Európai Unió alig néhány évvel ezelőtt megfogalmazott és jelenleg is alakulóban lévő új felsőoktatási politikája. E politika természetesen erősen épít a korábban – az Unión kívül, kormányközi együttműködés keretében, bár az Unió támogatásával – elindult Bologna folyamatra, de annál tágabb körben fogalmaz meg célokat, és a felsőoktatási politika olyan rétegeit is eléri, amelyeket a Bologna folyamat érintetlenül hagyott.

Az új Uniós felsőoktatási politika a tagországokat határozott további reformokra bátorítja. E politika nemcsak a változások felgyorsítását, de azok újabb területekre történő kiterjesztését is szorgalmazza. A javasolt reformok lehetséges horderejét és nagyságrendjét jelzi az, hogy ebben sokan az egyetemek (tágabban a felsőoktatási és tudományos rendszer egésze) és a társadalom közötti „megegyezés” újratárgyalását, egyfajta „új társadalmi szerződés” alapjainak a lerakását látják (Martin & Etzkowitz, 2000; Vincent-Lancrin, 2006; Hrubos, 2006, Gornitzka et al., 2007).

Érdeemes hangsúlyozni, hogy az új közösségi politika és az ehhez köthető tagállami tapasztalatok fényében új megvilágítást nyerhetnek a hazai felsőoktatási reformok is. E reformok elveit az új felsőoktatási törvény alapját képező *Magyar Universitas Program (Oktatási Minisztérium, 2004)*, illetve más, korábban társadalmi-szakmai vitára bocsátott stratégiai dokumentumok (*Oktatási Minisztérium, 2003*) lényegében az uniós politika

⁵ Az új közösségi felsőoktatási politikáról részletesebben lásd Halász (2008)

megfogalmazásával egy időben, illetve esetenként azt megelőzően rögzítették. E dokumentumok elemzése azt mutatja, hogy a hazai reformelvek az uniós politikával alapvetően összhangban állnak (ilyen például a nem költségvetési források nagyobb arányú befonása a felsőoktatási intézmények finanszírozásába, ilyen az állam tulajdonosi és szabályozó szerepének a szétválása, és ilyenek azok a törekvések, amelyek célja új, az autonómiát megerősítő jogi státus biztosítása a felsőoktatási intézmények számára).

Az új közösségi politika

Az új közösségi politikára tett javaslat 2003 elején fogalmazódott meg, amikor az Európai Bizottság közzétette „*Az egyetemek szerepe a tudás Európájában*” c. vitairatát (Commission..., 2003). Ez diagnózist állított fel az európai felsőoktatás helyzetéről, és megfogalmazta egy új közös politika lehetséges konkrét elemeit. A tagországokban ezt követően elindult viták lezárása után a Bizottság 2005 tavaszán részletes javaslatokat fogalmazott meg a felsőoktatás területén követendő közös politikára egy olyan dokumentumban, melynek címe „*Európa szellemi erejének mozgósítása: az egyetemek alkalmassá tétele a Lisszaboni Stratégia sikeréhez történő teljes értékű hozzájáruláshoz*” volt (Commission..., 2005). Ezzel kezdődött el annak az új, ma is formálódó közösségi felsőoktatási politikának a kialakulása, amelynek középpontjában mindenekelőtt az a kérdés áll, miképpen lehetséges a felsőoktatást intenzívebben bevonni az európai gazdaság és társadalom modernizálását célzó *Lisszaboni folyamatba*.

Az „*Európa szellemi erejének mozgósítása...*” című dokumentumban felállított diagnózis lényege az, hogy Európa nem használja ki megfelelően a Lisszaboni Stratégia céljainak a megvalósítása érdekében azt a potenciált, amely a nemzeti felsőoktatási rendszerekben rejlik. Ennek okai – a Bizottság szerint – az európai felsőoktatási rendszerek nem kellő differenciáltságában, a gazdasági és társadalmi környezettől való túlzott elszigeteltségében, a túlszabályozottságukban és alulfinanszírozottságukban rejlenek. Annak érdekében, hogy ezek megváltozzanak, és az európai egyetemek⁶ eredményesebben hozzá tudjanak járulni a Lisszaboni Stratégia sikeréhez, a Bizottság a célok három nagyobb csoportját fogalmazta meg. Ezek (1) a felsőoktatás *vonzóságnak*, a minőség javulásán és a kiválóságon keresztül történő erősítése, (2) a hatékonyabb rendszerszintű stratégiai *kormányzás* és intézményi szintű menedzsment, és (3) a *finanszírozás* javítása többletforrások bevonásával.

Az oktatási miniszterekből álló Tanács 2005 novemberében hozott döntést a Bizottság által javasolt közösségi politika támogatásáról.⁷ Ezt követően kerülhetett sor arra, hogy a Bizottság a felsőoktatást is beemlje azon területek közé, amelyeken korábban is zajlott a nemzeti politikák közösségi koordinálása az ún. „*Education and Training 2010*” folyamat keretei között.⁸ Érdemes ehhez hozzátenni: 2011-ben sor került ennek a politikának az áttekintésére, és – néhány új elem bekapcsolásával – a megerősítésére.⁹

⁶ A Bizottság az „egyetem” fogalmat kiterjesztő módon használja, beleértve ebbe a felsőoktatás egészét.

⁷ 2689th Council Meeting, Education, Youth and Culture. Brussels, 14-15 November 2005. Press release (<http://europa.eu/rapid/pressReleasesAction.do?reference=PRES/05/284&language=en>)

⁸ Így például megszerveződött a felsőoktatás modernizációjával foglalkozó *tematikus szakmai csoport (cluster)*, amelyen belül a tagállamok képviselői folyamatos egyeztetést folytatnak. E csoportnak kiemelt feladata olyan szakmai programok szervezése, amelyek lehetővé teszik egymás tapasztalatainak és a legjobb gyakorlatoknak a megismerését, és az együttes tanulást (*Peer Learning Activity - PLA*).

⁹ Lásd az Európai Bizottság „*Modernisation and employability at heart of new higher education reform strategy*” c. weblapját (http://ec.europa.eu/education/news/news3049_en.htm)

Az uniós felsőoktatási politika három pillérje

Az új uniós felsőoktatási politika három nagy pillérje közül az első, a *vonzóbbá tétel* ismerős mindazok számára, akik az elmúlt években aktívan részt vettek a Bologna folyamathoz kapcsolódó reformok kidolgozásában és megvalósításában. A felsőoktatás vonzóbbá tételét az Unió döntően a *tartalom* és a *minőség* reformján keresztül próbálja elérni. A vonzóbbá tétel azért lett a közös politika első és legfontosabb pillére, mert ez az, ami a talán legközvetlenebbül kapcsolódik a Lisszaboni Stratégia átfogó céljaihoz. Ez fontos eleme annak a válasznak, amelyet a közösség az európai felsőoktatásnak a globális versenyben való lemaradását megfogalmazó diagnózisra próbál adni, de fontos eleme a korábban említett új „társadalmi szerződésnek” is. A felsőoktatást, a felsőoktatás nyújtotta képzési, kutatási és közvetlen szolgáltatásokat mindenekelőtt a társadalom és a gazdaság számára kell vonzóbbá tenni, amit elsősorban a képzési tartalmak megújítása, a programok és programelemek egymásra épülő rendszerének átláthatóbbá tétele, ezek nemzetközi kompatibilitásának az erősítése és a kvalifikációs rendszer ennek megfelelő átalakítása szolgálhatja.

A Lisszaboni Stratégiához illeszkedő közös felsőoktatási politika csupán néhány ponton egészíti ki új elemekkel mindazt, amit a Bologna folyamat reformjaiból már korábban is ismertünk. Nagyobb figyelmet kap a képzési tartalmak és követelmények munkaerő-piaci relevanciája, és különösen a felsőoktatási képzés behelyezése az egész életen át tartó tanulás tágabb kontextusába. Mindaz, amit a tagállamok a Bologna folyamat keretei között korábban elkezdtek, ily módon szorosabban kapcsolódik hozzá ahhoz, amit az unió egész életen át tartó tanulással kapcsolatos politikája keretei között végeznek. A korábbiaknál is nagyobb hangsúlyt kap a minőség fejlesztésének és biztosításának a kérdése, amely ugyancsak ott volt a Bologna folyamatban is, most azonban ez is erősebben hozzákapcsolódik a közös politika második pilléréhez.

A második pillér a *kormányzás* reformja. Ez alatt egyszerre kell értenünk felsőoktatási rendszer egészének állami irányítását, és az egyes intézmények belső irányítási viszonyait. A felsőoktatás hazai szereplői számára e pillér tartalma is ismerős. Ez ugyanis a hazai oktatáspolitikai folyamatok és szakmai kezdeményezések nyomán (*Barakonyi, 2001*) központi helyet foglalt el a 2005-ben elfogadott felsőoktatási törvényt megalapozó, és a törvény-előkészítés során széleskörű szakmai-társadalmi egyeztetésen keresztül ment kormányzati stratégiában. Az, hogy a kormányzás reformja az új közös politika egyik kiemelt pillére lett, főképp azzal magyarázható, hogy a vonzóbbá tétel célja nem megvalósítható az irányítási viszonyok változatlanul hagyása mellett. Az e tekintetben sikeres országok és intézmények példája azt mutatja, hogy a sikerek egyik feltétele az irányítási és szabályozási viszonyok megváltozása és az intézményi szintű menedzsment fejlesztése. A változások tartalmát és irányát magának a kormányzás (*governance*) szónak a használata is jelzi. Ez arra utal, hogy mind az országos rendszer, mind az egyes intézmények szintjén jelentős autonómiával rendelkező szereplőkkel kell számolnunk, akiknek a viselkedését közvetlen és direkt eszközökkel csak korlátozott mértékben lehet befolyásolni, és akik cselekvésének megfelelő irányba történő terelése komplex eszközzel alkalmazását teszi szükségessé.

A kormányzás reformja fontos részét alkotja a korábban említett „új társadalmi szerződésnek” is. Ennek egyik legfontosabb jellemzője ugyanis az, hogy a társadalom nagyobb önállóságot ad az intézményeknek, ugyanakkor a felelősség és az elszámoltathatóság nagyobb mértékét igényli tőlük. A nagyobb önállósággal együtt járó nagyobb felelősség, a versenynek való erősebb kitettség és a közvetlen környezettől (regionális és lokális közösségek, regionális gazdaság) való kölcsönös függés erősödése elkerülhetetlenné teszi a belső intézményi menedzsment átalakulását is. Ez a testületi vezetésen belül a külső szereplők súlyának a növekedésével, a gazdasági és társadalmi környezettel való együttműködést támogató új szervezeti formák megjelenésével, az intézményi szintű stratégiai vezetés erősödésével és a professzionális menedzsment iránti igény növekedésével jár együtt. Ezen

túlmenően a szolgáltatásokat igénybe vevőkre történő erősebb odafigyelés és a külső finanszírozók által nyújtott forrásokért való versengés felértékeli a minőség garantálásának és kifelé történő demonstrálásának a jelentőségét. A minőség biztosításának és fejlesztésének az ügye ebben az összefüggésben még fontosabb lesz, mint amilyen a Bologna folyamat keretein belül volt.

Végül a közös politika harmadik pillére a *finanszírozás*. E pillér meghatározó eleme annak a Lisszaboni Stratégiához kapcsolódó közös felsőoktatási politikának, amely a globális versenyben való leszakadás elleni küzdelmet szolgálja. Ez is része a már említett „új társadalmi szerződésnek”, amely többek között arról szól, hogy a társadalom a jelenleginél jóval több forrást bocsátana a felsőoktatás rendelkezésére, de ezt a korábbiaktól eltérő csatornákon tenné, és a felhasználásukkal szemben jóval pontosabb igényeket támasztana. Ez elsősorban azt jelenti, hogy a finanszírozásban nagyobb szerepet kapnak a gazdaság és a szolgáltatásokat igénybevevők (beleértve ebbe a hallgatókat is), és a finanszírozók egyúttal nagyobb hatással lehetnek az oktatás tartalmának a meghatározására. Fontos e pillérnek legalább három kulcselemét megkülönböztetni: ezek a források *növelése*, ezek *diverzifikálása* és végül a hatékony *felhasználásuk*. A három elem kiegészíti egymást, ezek egyikét sem lehet elhagyni.

A kormányzáshoz hasonlóan a finanszírozás is olyan pillére az új közös politikának, amely nem alkotja részét a Bologna folyamatnak. A finanszírozás középpontba állítása részben azzal a diagnózissal függ össze, amelyet az Európai Bizottság korábban említett 2003-as vitairata fogalmazott meg, és amely többek között az európai és az amerikai felsőoktatás anyagi ellátottsága közötti nagy szakadékra hívta fel a figyelmet. Ez a mindennapokban olyan dolgokban jelenik meg, mint az európai egyetemek jelentős hányadának leromlott oktatási és kutatási infrastruktúrája vagy az oktatói bérek reálértékének és a más hasonló képzettségű csoportok jövedelméhez viszonyított arányának a csökkenése. A más régiókkal való összehasonlítás azt mutatja, hogy Európa az adófizetők pénzéből és az állami újraelosztás csatornáin keresztül a forrásoknak nem fordítja kisebb hányadát felsőoktatásra, mint más régiók jobb helyzetben lévő országai. Ugyanakkor más csatornákon keresztül – a gazdaság és a háztartások felől – azokhoz képest jóval kevesebb forrás áramlik be felsőoktatási rendszerébe, és ezeket a forrásokat kevésbé koncentrálna azokra a területekre, amelyek a leginkább képesek további források generálására. Mindezek Magyarországon is jól ismertek.

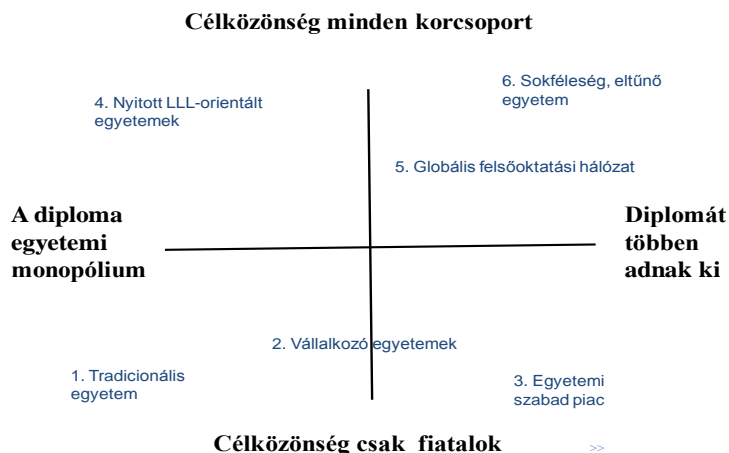
A felsőoktatás lehetséges jövőbeni fejlődése

A fentiekben jelzett folyamatok és az új politikák alapvetően átalakíthatják a felsőoktatási rendszerek jövőbeni fejlődését. Különböző helyeken, így az OECD keretei között évek óta zajlik olyan munka, amely a felsőoktatási rendszerek jövőbeni fejlődésének lehetséges forgatókönyveit próbálja megfogalmazni. A felsőoktatás területén zajló nemzetközi és európai reformokat elemezve érdemes ezeket a forgatókönyveket szemügyre venni, mert ezek jelzik a leginkább azt, hogy mennyire nyitott az a tér, amelyben a reformok zajlanak, és e reformok hosszabb távon mennyire jelentős változásokat eredményezhetnek a felsőoktatási rendszerek fejlődésében.

Az OECD keretei között folyó munka egyik érdekes korai eredménye egy olyan scenárió-együttes, amely két alapvető dimenzióban lát elágazó fejlődési utakat. Az egyik az, hogy vajon mennyire marad a fiatal korosztály az egyetemek célközönsége, illetve mennyire nyitnak az egyetemek az egész életen át tartó tanulás és a felnőtt korosztály felé. A másik dimenzió az vajon mennyire marad meg az egyetemek diplomakiadó monopóliuma, illetve mennyire válik lehetővé más szervezetek (pl. a tudásipar élvonalában lévő és komoly belső képzési rendszereket működtető nagyvállalatok) számára az, hogy diplomát adjanak ki. Abban a

térben, amelyet e két dimenzió alkot, hat lehetséges forgatókönyv képe bontakozott ki (lásd az 4. ábra). A két ellentétes végletet az 1. (a tradicionális egyetem továbbélése) és a 6. forgatókönyv (a hagyományos egyetemek eltűnése vagy feloldódása egy sokszínű és sokféle szereplővel működő felsőoktatási világban) alkotják.

4. ábra
Az OECD eredeti egyetem scenáriói

Forrás: OECD szakmai tanácskozásokon készült személyes jegyzetek

A hat lehetséges forgatókönyv egy sor olyan jellemezőben különbözik egymástól, amelyek részben a fenti két dimenzióhoz kapcsolódnak, részben azonban azokon túlmutatnak. A 1. táblázatban a két fenti dimenzióval gazdagabb jellemző-együttes jelenik meg. A 1. sorszámú „Tradicionális egyetem” elnevezésű forgatókönyvre például a fiatal hallgatókra való fókuszálás, a főleg közpénzekből történő finanszírozás, a tanítás és kutatás egyensúlya erős kutatási elemmel, a főképp nemzeti keretek között történő működés, a személyzet és az intézmények homogén státusa és az e-learning, illetve az ICT csekély szerepe jellemző. Az 5. „Globális felsőoktatási hálózat” elnevezésű forgatókönyvre viszont az összes korcsoport felé történő nyitás, a főleg magánforrásokból történő finanszírozás, a tanítás hangsúlya, a nemzetközi keretek között történő működés, a személyzet és az intézmények homogén státusának polarizálódása, és az e-learning, illetve az ICT jelentős szerepe jellemző.

1. táblázat
Az OECD eredeti egyetem scenáriói – részletes jellemzők

		Scenáriók					
		1	2	3	4	5	6
1	a) Szelektív kezdő oktatás, főleg fiatal hallgatók	X	X	X			
	b) Nyitott egész életen át tartó tanulás, minden életkor				X	X	X
2	a) Főleg közpénzekből történő finanszírozás	X					-
	b) Vegyes finanszírozás		X		X		-
	c) Főleg magánforrásokból történő finanszírozás			X		X	-
3	a) Tanítás és kutatás egyensúlya (+ = erős kutatás)	X	X+				
	b) Főleg tanítás				X	X	
	c) Missziók szerinti specializálódás			X			X
4	a) Főleg nemzeti fókusz	X			X		
	b) Jelentős nemzetközi fókusz		X	X		X	X
5	a) A személyzet és az intézmények státusa homogén	X			X		-

	b) A személyzet és az intézmények státusa polarizálódik		X	X		X	-
6	a) Az e-learning és ICT szerepe csekély	X					
	b) Az e-learning és ICT szerepe jelentős		X	X	X	X	X

Forrás: OECD szakmai tanácskozásokon készült személyes jegyzetek

Érdemes megjegyezni, hogy az OECD keretei között zajlott szcenárióalkotás végül az itt bemutatottnál jóval egyszerűbb, mindössze négy forgatókönyvet tartalmazó jövőképeket eredményezett. Ezek a következők:

- **„Nyitott hálózatépítés”** (*Open Networking*). E forgatókönyv a különböző országokban működő felsőoktatási intézmények közötti együttműködés erősödését és mélyülését jelzi, amit elsősorban nem a piac, hanem az akadémiai szféra növekvő nemzetköziesedése vezérel.
- **„A helyi közösségek szolgálata”** (*Serving local communities*). Ebben a forgatókönyvben a felsőoktatási intézmények egyre inkább annak a konkrét regionális, térségi vagy helyi közösségnek a szolgálata felé fordulnak, ahol működnek.
- **„Új közfelelősség”** (*New Public Responsibility*). Ez a forgatókönyv a mai, döntően közpénzből finanszírozott állami rendszerek fennmaradásával számol, de a finanszírozási források diverzifikálódása, a költséghatékonysági szempontok erősödése, a menedzsment hatékonyságnövekedése és a minőségbiztosítás nagyfokú erősödése mellett.
- **„Felsőoktatási Gazdasági Részvénytársaság”** (*Higher Education Incorporation*). Ez a felsőoktatás piacosodásának a forgatókönyve, amit új piaci szereplők sokaságának megjelenése és térnyerése jellemez.

A lehetséges forgatókönyvek változatossága hozzásegít minket ahhoz, hogy nyitott módon gondolkodjunk a felsőoktatás jövőjéről, és könnyebben érthetővé teszi azokat a gyakran radikális reformokat, amelyek a fejlett országok egy részében zajlanak. A lehetséges jövőket lefestő OECD forgatókönyvek sokféleségét illusztrálja egy további, kifejezetten a kutatási funkcióra összpontosító forgatókönyv-alkotás, amelyből szintén négy szcenárió keletkezett. Ezeket mutatja a 5. ábra.

5. ábra
Az OECD kutatási szcenáriói

Nemzetközi nyitottság

Nemzeti keretek >>

Forrás: Vincent-Lancrin (2006)

Ezek döntően a kutatási funkció jövőjéről szóló forgatókönyvek két dimenzió mentén különböznek egymástól. Az egyik dimenzió arra utal, hogy a kutatások feletti ellenőrzés milyen mértékben marad meg a közhatalom szférájában (pl. amikor nemzeti szintű testületek döntenek a prioritásokról és a forrásokat nemzeti kutatási hivatalok osztják el), illetve mennyire kerül át a piaci szférához (pl. amikor a kutatások döntő hányadát saját forrásaik felhasználásával vállalatok végzik). A másik dimenzió a nemzetközi nyitottság mértékére utal. Itt az egyik végletet a zárt nemzeti kutatási-fejlesztési rendszerek alkotják, a másik végleten pedig az olyan nyitott rendszerek találhatók, ahol a prioritások kijelölése vagy a források elosztása nagymértékben nemzetfeletti szereplők kezébe kerül.

Egy illusztráció: az angol „képeség-politika” és a felsőoktatás

A felsőoktatási reformok területén az egyes OECD tagországok között természetesen nagy eltérések figyelhetők meg. Közben bizonyos országokban a belső politikai konszenzus hiánya szinte minden modernizációs folyamatot meggátol (pl. Görögország), más országokban a felsőoktatási rendszerekben forradalminak tekinthető jellegű változások zajlanak. Ez utóbbiak közé tartozik például Anglia. Az itt zajló reformokat, azok rendkívül radikális jellege miatt sajátos illusztrációként érdemes külön kiemelni.

Korábban láttuk, hogy a felsőoktatási rendszereket érő kihívások egyike az oktatás és a munkaerőpiac közötti kapcsolatok átalakulásából fakad, és hogy ez az egyik terület, ahol új szakpolitikai kezdeményezések figyelhetők meg, illetve sokféle erre irányuló javaslat megfogalmazásával találkozhatunk. Az angol felsőoktatási reformoknak is kiemelkedően fontos területét alkotja a képzés és a munkaerőpiac közötti kapcsolatok átalakítása. Az e területen zajló reformok az ország ún. képeség-stratégiájába (*Skills Strategy*) illeszkednek bele, amelynek a középpontjában az ország globális gazdasági versenyképességének az erősítése és ennek érdekében a termelékenység növelése áll, és amely ezek legfontosabb feltételének a gazdaság rendelkezésére álló humán képességek (*skills*) fejlesztését tekinti (*Prosperity for all...*, 2006; *World Class Skills...*, 2007).

Az angol képesség-stratégia a gazdaság rendelkezésére álló humán képességek fejlesztésének legfontosabb eszközeként a képzési rendszer keresletvezérelt (demand-led) tételét tekinti. Ennek megfelelően a felsőoktatás szinte minden elemében a keresleti oldal szereplőit, elsősorban a munkáltatókat hozzák helyzetbe. Olyan mechanizmusokat hoznak létre és működtetnek, amelyek az oktatási rendszer minden dimenziójában és minden funkciójában lehetővé teszik a keresleti oldal szerepének a növekedését. Így különösen az alábbiakban:

- *Döntéshozatal:* Olyan új ágazati alapon szerveződő, az ágazati munkáltatói igények megfogalmazását és kifejezését lehetővé tevő konzultatív és döntéshozatali intézményeket alkotnak (*Sector Skills Councils*), amelyek átalakítják az oktatáspolitikai és oktatásügyi döntéshozatal erőterét és helyzetbe hozzák a munkáltatói szférát.
- *A képzést nyújtók működésének befolyásolása:* Új követelményeket fogalmaznak meg a képzést nyújtók (*training providers*) működésével kapcsolatban, például az alkalmazott oktatók kompetenciáival összefüggésben. A képzést nyújtókat olyan nyílt versenyhelyzetbe hozzák, ahol a megrendelések elnyerése érdekében ugyanolyan mértékben nyitottá kell tenniük belső világukat, mint a megrendelésekért versengő vállalatoknak.
- *Finanszírozás:* A kötelező oktatáson felüli oktatás egészében – ezen belül különösen a nem egyetemi felsőoktatási szférában, de az egyetemi szférában is – a rendelkezésre álló források meghatározó részét a kínálati oldalról a keresleti oldalra vezérlik át. Az intézmények akkor juthatnak hozzá a forrásokhoz, ha a keresleti oldal szereplőinek az igényeit elégítik ki.
- *Kvalifikációs rendszer:* A kvalifikációs rendszert megnyitják, beengedik a vállalati szférát, amely saját kvalifikációkat hozhat létre. A kvalifikációkat kisebb egységekre (kreditek, modulok) bontják fel, amivel lehetővé teszik, hogy a munkáltatóknak ne kelljen teljes kvalifikációt nyújtó képzéseket vásárolni, hanem az igényeiknek megfelelő „testre szabott” képzéseket vegyenek igénybe.
- *Minőségbiztosítás:* A munkáltatói oldalnak lehetővé teszik, hogy új minőségstandardokat fogalmazzon meg, és ezek versenyezzenek a hagyományos akkreditációs mechanizmusok során alkalmazott minőségstandardokkal.
- *Információ, monitorig:* A statisztikai és kutatási rendszerbe olyan új adatgyűjtési és elemzési elemek épülnek be, amelyek lehetővé teszik a képességkereslet és képességkínálat elemzését, és ezt felhasználják a politikai folyamatok tervezésében és értékelésében.

A fenti folyamatok nyomán Angliában előrehaladott a nem egyetemi felsőoktatási szektor átalakulása és a folyamat elindult az egyetemi szektorban is. Az egyetemi szféra ma már aktívan részt vesz a Képesség-stratégia megvalósításában és ennek a keretei között fogalmazza meg sajátos igényeit.¹⁰ Az egyetemi szféra jelentős része elfogadta, hogy a korábbiaknál jóval nagyobb mértékben kell nyitnia a gazdaság, a gazdasági versenyképesség érdekében fejlesztendő képesség-igények valamint a munkaerőpiaci boldogulást kereső egyének igényei irányába. Ezzel az angol felsőoktatás egyik legkövetkezetesebb megvalósítójává válhat annak az egész életen át tartó tanulás paradigmáját követő

¹⁰ Így például már nem az a kérdés áll a középpontban, hogy az egyetemek egyáltalán reagáljanak-e a munkáltatói szféra által megfogalmazott igényekre, hanem az, hogy a munkáltatói szférával hogyan ismertessék el a „személyre szabott” képzések fejlesztési költségeit és ezeket hogyan értékesíthetik a képzési egyéb szereplői számára (Universities UK, 2007).

oktatáspolitikai gondolkodásnak, amely mellett az európai egyetemek vezetői jól érzékelhető módon egyre inkább elkötelezték magukat.¹¹

Hivatkozások

- Prosperity for all in the global economy - world class skills. Leitch review of skills. December 2006. Final Report. HM Treasury
- Barakonyi Károly (2001): A hazai felsőoktatás menedzsmentjének korszerűsítése. *Educatio*, 2000/1. pp. 27-48. o.
- Commission of the European Communities (2003): The role of the universities in the Europe of knowledge. Communication from the Commission Brussels, 05.02.2003. COM(2003) 58 final
- Commission of the European Communities (2005): Mobilising the brainpower of Europe: enabling universities to make their full contribution to the Lisbon Strategy. Communication from the Commission. Brussels, 20.4.2005. COM(2005) 152 final. {SEC(2005) 518}
- EUA (2008a): Europe's Universities Beyond 2010: Diversity with a Common Purpose. Lisbon Declaration. European University Association. Brussels
- EUA (2008b): European Universities' Charter on Lifelong Learning. European University Association. Brussels
- Gornitzka, A; Maassen Á., P., Olsen; J. P.; Stensaker B. (2007): "Europe of Knowledge": Search for a New Pact. Centre for European Studies at the University of Oslo. Working Paper. No. 03, February 2007.
- Halász Gábor (2008): Lisszabon és az egyetemek: az Európai Unió formálódó felsőoktatási politikája. in: Krémó Anita (szerk.): Oktatás és képzés 2010 - Műhelybeszélgetések 2007. Oktatási és Kulturális Minisztérium. 170-210. (http://www.klaszterek.tpf.hu/upload/docs/oktatas_es_kepzes.pdf)
- Halász Gábor (2009): A felsőoktatás globális trendjei és szakpolitikai válaszok az OECD országokban és az Európai Unióban. in: Drótos György - Kováts Gergely (szerk.) (2009): Felsőoktatás-menedzsment. Aula. Budapest. 13-31.o.
- Halász Gábor (2009): A tanulás minősége a felsőoktatásban: intézményi és nemzeti szintű folyamatok. Kézirat (online: http://halaszg.ofi.hu/download/A_study_TANULAS.pdf)
- Hénard, Fabrice (2010): Learning Our Lesson Review of Quality Teaching in Higher Education. OECD. Paris
- Hrubos Ildikó (2006): A 21. század egyeteme. *Educatio*. 2006 tél. 665-683. o.
- Kerr, Clark (2001): The uses of the university. Harvard University Press. Cambridge-London.
- Martin, Ben R. – Etkowitz, Henry (2000): The origin and evolution of the university species. *VEST - Tidsskrift for Vetenskaps- och Teknikstudier*, Vol. 13, Nos. 3-4, 2000, pp. 9-34. (<http://www.vest-journal.net/Martin-Etz.pdf>)
- OECD (2010): Summary of the Initial Educationtoday Crisis Survey, June 2009 - Impact of the Economic Crisis On Education. EDU Working Paper no. 43. Paris
- Oktatási Minisztérium (2003): A magyar felsőoktatás modernizációját, az európai felsőoktatási térséghez történő csatlakozását célzó felsőoktatás-fejlesztés koncepciója. Vitaanyag. Készült a Csatlakozás az Európai Felsőoktatási Térséghez Program keretében. 2003. december
- Oktatási Minisztérium (2004): A Magyar Universitas Program és az új felsőoktatási törvény koncepciója. Budapest. 2004. február
- Universities UK (2007): „Skills and Employer Engagement: Policy, progress and emerging issues. A ‘mapping document’ prepared by Universities UK for its Skills Task Group November 2006 (Updated for UUK Members’ Meeting 18 May 2007)
- Vincent-Lancrin, Stéphan (2006): What is changing in academic research? trends and futures scenarios. *European Journal of Education*, Jun. 2006, Vol. 41 Issue 2, pp. 169-202.
- World Class Skills: Implementing the Leitch Review of Skills in England. Presented to Parliament by the Secretary of State for Innovation, Universities and Skills by Command of Her Majesty July 2007

¹¹ Ezt jól mutatja az Európai Egyetemi Szövetség ezzel kapcsolatban 2008-ban elfogadott nyilatkozata (EUA, 2008a) és az egész életen át tartó tanulással foglalkozó, sok szempontból e nyilatkozatra épülő szakmai dokumentuma (EUA, 2008b).